

Právní stát

Miloš Večeřa Právní nauka I

Právní stát

základní právně politický
rámec fungování práva, státu
a demokratického politického
systému

Právní stát

představuje

jeden ze **základních pilířů**
západního pojetí státu, práva a
politiky 20. a 21. století

Právo moderní (pozdně moderní) společnosti nemůže existovat bez státu a stát bez práva

Právo ale nemusí být nutně spojeno se státem, postačí instituce organizované veřejné moci (kmenové právo)

Kde existují politické (mocenské) vztahy, tam je nezbytná i určitá forma organizované veřejné moci, kterou představuje stát

Právo bez moci je bezmocné a moc bez práva je tyranská

Stát představuje

- **právní jev** – lze ho ztotožnit se souborem právních norem.

František Weyr: „Právní věda musí identifikovat stát s právním řádem, neboť poznávat stát juristicky znamená poznávat jeho právní řád. Stát a právo nemohou být od sebe odděleny“.

- **politický jev** – politická forma organizace společnosti.
- **sociální jev** – institucionalizovanou formou společenského života, institucí společnosti.

Vztah státu a práva

- Právo je **před státem**, může existovat i bez státu
- Právo je konstituujícím **činitelem vzniku** a existence státu
- Právo je **produktem státu**

Právní stát představuje určitý způsob řešení vztahu státu a práva, ale i vztahu mezi občanem a státem, občanskou a politickou společností

Čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR:

**„Změna podstatných
náležitostí demokratického
právního státu je
nepřípustná“**

uvedený text je označován za
materiální ohnisko evropských
ústav

Dnešní demokratický stát lze charakterizovat jako

- **moderní** (pozdně moderní) stát
- **sociální** stát
- **právní** stát

Znaky moderního státu

1. jednotu výkonu státní moci, státního území a obyvatelstva tohoto území (G. Jellinek)
2. národní princip výstavby státu
3. legalita a legitimita státní moci
4. jednotný právní řád
5. daněmi placený profesionální státní aparát

Sociální stát

- Na kontinentu základ položily Bismarckovy pojišťovací systémy v 80. letech 19. století.
- V anglosaském světě základ položil lord Beveridge začátkem 40. let formulováním systému soc. zabezpečení (welfare state).

Stát, v němž se v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí i praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž věcí veřejnou. (Potůček)

Stát, ve kterém demokraticky organizovaná moc prostřednictvím sociálního zákonodárství a činnosti státních orgánů a institucí:

- Garantuje základní příjem pro každého jedince či rodinu na úrovni životního minima.
- Poskytuje sociální dávky umožňující předejít, zmírnit nebo překonat sociální rizika možných sociálních událostí (zvl. nemoci, úrazu a nezaměstnanosti).
- Zajišťuje poskytování veřejných sociálních služeb – zvl. školství a zdravotnictví. (Večeřa)

Za programově sledované cíle sociálního státu bývají označovány zejména

- sociální jistota a bezpečí,
- sociální suverenita a důstojnost jedince,
- blahobyt občanů,
- snížení sociální nerovnosti a vyšší sociální spravedlnost,
- standardní úroveň veřejných sociálních služeb,
- zlepšení kvality osobního a společenského života,
- legitimování společenského (politického) systému.

Právní stát

Bärbel Bohleyová: „Lidé očekávali spravedlnost a dostalo se jim (jen) *právního státu*“.

Právní stát zosobňuje ideál **nahradit subjektivistickou vládu konkrétních lidí vládou práva jako nadosobních racionálních pravidel**, které zavazují stejně občany jako vládcy.

Je chápán spíše **intuitivně** nebo jako **politický ideál**.

Čl. 1/1 Ústavy: ČR je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát

Syntetická vymezení právního státu:

- stát, který je vázán svým právem a mezinárodními závazky,
- stát, kde je primát (panství) práva nad státem,
- stát, kde vládne právo, kde stojí právo nad státem,
- stát budovaný na principu panství práva,
- stát, ve kterém je uplatňovaná zákonnost.

Stát, který je budován na principu panství práva, jímž jsou vázány všechny právní subjekty a zejména státní moc, jejíž veškeré působení se realizuje pouze na základě zákona (práva), v jeho mezích a způsobem, který stanoví zákon.

Idea právního státu vzniká již v antice jako představa **vlády zákona a vázanosti vládců právem**

Již **řeční naturalisté** formulovali úvahy o všeobecné vládě zákonů včetně právních v přírodě i společnosti, jimž se musí podřídit panovníci i bohové. Navázala na to teorie přirozeného práva, které vyjadřuje přirozený řád, jehož má být pozitivní právo vyjádřením.

Sokrates – „*právo je odrazem přirozených a věčných zákonů, Sokrates před nimi stojí s úctou, byť ty lidské jsou nedokonalé*“ – občanská poslušnost zákonu“.

Platón – „*Učiňme vladařem zákon, který je překážkou libovůle vládců.*“
„*Kde je zákon neomezeným pánem nad vládci a vládci jsou jen poslušnými poddanými ve službách zákona, tam je uskutečnění všech dober, neboť přirozenost smrtelníka ho svádí k požívačnosti a nenasytosti*“.

Aristotelés – v Etice Nikomachově: „*proto nenecháváme vládnout člověka nýbrž zákon, poněvadž člověk vládne ve svůj prospěch a stává se tyranem*“.

Římu byly cizí řecké filosofické spekulace, rysem jeho mentality byl realismus, racionálnost a pragmatismus, a to i ve vztahu ke státu a právu. Transformovali část požadavků přirozeného práva do podoby platného práva.

Období republiky ještě zastává obdobná stanoviska. (510-27 př. k.)

Marcus T. Cicero ještě formuluje princip legality a právního státu, kdy všichni podléhají zákonu.

„Stát je nezbytný proto, protože lidé jsou si biologicky nerovni a musí si tedy být rovni alespoň před zákonem.

Svoboda je zajišťována prostřednictvím práva.“ Stát je především právním společenstvím, ale i mravním.

Plinius ml.: Vládce nestojí nad zákony, ale zákony nad vládcem.

Non rex est lex, sed lex est rex.

Období císařství (od r. 27 př.k.) zrod doktríny o neomezené moci vládcově (digesta 6.st. Ulpianus/D1,3,31/- Princeps legibus solutus est /císař je osvobozen od zákonů, stojí nad zákony/).

Antika ale ještě neumožnila faktickou realizaci právního státu

Novověké prosazení ideje právního státu umožnilo až:

- **ideově osvícenství**, emancipační hnutí vyrůstající z renesance a humanismu prosazující myšlenky morální a intelektuální autonomie člověka a politické emancipace člověka (Hobbes, Bacon, Locke, Rousseau, Kant). Formulování konceptu člověka občana s nezcizitelnými a neomezenými lidskými právy a základními svobodami.
- **fakticky demokratické revoluce** 18. a 19. století

Myšlenková východiska novodobé koncepce kontinentálního právního státu:

- **Liberalismus** – minimální stát,
- **Přirozenoprávní teorie** – lidská práva nezadatelná, nezcizitelná, nezrušitelná, nepromlčitelná,
- **Teorie společenské smlouvy** – Hobbes - stát ochránce, právo na odpor (čl. 23 Ústavy ČR),
- **Konstitucionalismus** – význam práva a zejména ústavy,
- **Právní pozitivismus** – zákonnost a právní jistota.

Dvě podoby právního státu

Kontinentálně evropská verze (Rechtsstaat)

Základem ideály osvícenství a Velká francouzská revoluce.

Filosofický základ - **Immanuel Kant** (1724-1804),
faktickou podobu mu dali v polovině 19. st. němečtí právní
pozitivisté svými spisy (Mohl, Stahl, Gneist, Bähr)

Friedrich Julius Stahl (1802-1867): „Stát má být
právním státem, to je heslo i skutečně hybná síla dnešní
doby. Má přesně a nezrušitelně určit jak dráhy a hranice
své působnosti, tak i sféru svobody svých občanů.“

Otto Bähr (1817-1895): „Právní stát pozdvihuje právo na
základní podmínku svého bytí, je to stát, ve kterém se
individuální i společenský život bez újmy na svobodě
pohybuje v mezích základních právních norem.“

Je postaven na **suverenitě zákona** – výraz vůle lidu.

Suverenitě lidu - Jen lid sám se může omezit ve svých
právech! **Suverenitě parlamentu** – je tvůrcem práva.

Velké občanskoprávní kodifikace – termín Rechtsstaat

Angloamerická verze (Rule of Law)

Je starší, mezníkem **Bill of Rights** (1689) - prolomením zásady Princeps legibus solutus est (panovník stojí nad zákony). Tradice. Tvorba práva ex post. Suverenita parlamentu – tradice od Magny Charty Libertatum (1215)

Vláda práva prostřednictvím **soudní moci** jako protipólu absolutistické státní moci

Precedent - výraz soudcovské tvorby práva.

Doktrína **Due Process of Law**

Albert V. Dicey tři základní principy Rule of Law:

- nikdo nemůže být zbaven života, svobody nebo majetku pokud neporušil právní normu a tato skutečnost nebyla kvalifikována v řádném soudním procesu,
- nikdo nemůže být postaven nad zákon, nad zákonem nestojí zejména státní moc; každý člověk je vždy subjektem práva,
- vláda lidu musí být založena na vládě práva.

Modely právního státu

Představují i určitou vývojovou posloupnost

- **Liberální právní stát** – minimální zásahy státu, pozitivistická zásada - zásada zákon je zákon.
- **Materiální právní stát** – požadavek na hodnotový řád lidských práv a základních svobod, hodnoty demokracie, rovnosti a lidské důstojnosti.
- **Sociální právní stát** – ochrana před sociálními riziky, zajištění sociálních služeb.

Základní principy právního státu

Jejich naplnění charakterizuje úroveň právního státu

- **Záruky základních práv a svobod** – tvoří hodnotový základ jejich zakotvením, garantováním a kontrolou jejich naplňování.
- **Ústavnost a zákonnost**
- **Právní jistota** - hlavní účel práva (J. Bentham), možnost domoci se svých práv, předvídatelné sankce a postup státu.
- **Suverenita lidu** – svrchovanost občana a lidu.
- **Dělbá a kontrola moci** – CH. Montesquieu, oddělená moc zákonodárná, výkonná a soudní, zjm. nezávislé soudnictví.
- **Omezená vláda** – sebelimitace stát. moci zákony a ústavou.
- **Legitimita státní moci a demokratismus činnosti státních orgánů**

Děkuji za pozornost